

Vita da mintgadi dal temp roman en Svizra

■ Questa preschentaiziun dat in sguard a la moda da viver en il territori svizzer dal temp dals Romans. Preschentaiziun vegn surtut la construcziun da las chasas, ils interiors, la vaschella e la vestgadira. Da las explicaziuns resulta quant ferm che la cultura romana aveva penetrà l'entir territori da l'Imperi roman. Da l'autra vart è però tutavia er sa mantegnidas tschertas nianzas regiunalas.

Abitar

En las chasas da dus plauns eran ils locals d'abitare e da lavurar per ordinari damanavel in da l'auter. Lavuratori e deposits sco era la fuaina ed in eventual local da segiurn sa chattavan en il plaunterren, ils locals d'abitare e da durmir en il plaun sura.

Sco fund serviva arschiglia zappitschada u in palantschieu dad aissas. Cuschinas per propi devi mo en chasas citadinas. En las autras chasas vegniva la fuaina duvrada per cuschar e per exercitar ils mastergns. Las stivas eran plitost pitschnas, savens ornadas cun bellas picturas. Grazia a mattas, cuvertas e probablamain pels eri pli empernavel d'abitare en questas chasas.

La glisch penetrava tras fanestrinas da vaider en ils locals. En cas da basegn duvrav'ins stalizas da tieula, persunas pli bainstantas avevan glischinas dad ieli (cf. sutvart).

La gronda part da la gliued stueva ir per l'aua al bigl. Tar las tualettas sa tractavi da simplas tualettas stigas che sa chattavan sur foss d'aua da sfundrada. Dretgas latrinas cun aua currenta devi percenter en ils bogns publics, las termas. Questas termas eran era il lieu d'inscunter per star da cumpagnia. Mo en paucas chasas citadinas devi in bogno.

Ils Romans bainstants possedeavan chasas magnificas, las villas. Las stanzas d'abitare e da lavurar eran situadas enturn ina curt quadratica (atrium). Entamez la curt sa chattava in batschigl d'aua, savens perfin cun ina pitschna funtauna siglita. In portic deva sumbriva e protegiva era da la plievgia. Per ils Romans era questa curt in lieu fitg apprezzà per star senza ch'els vischins als pudevan observar. Era ils dieus da chasa avevan là lur altar.

La stanza da durmir era endrizzada a moda simpla ed aveva savens mo in palantschieu d'arschiglia zappitschada, aissas u plattas-crap. En villas luxuriosas e bajetgs publics ornavan ils Romans singuls palantschieus cun mosaics. Quai era il palantschieu il pli custaiavel che mo pauca gliued pudeva sa prestar. Sin in meter quadrat sa chattavan var 10 000 crappins d'ina grondezza dad 1 cm² en media. Els avevan differentas colurs, per part vegnivon era duvradas stagalas da vaider u da terracotta. Il «tarpun» da crappins vegniva tschentà en ina stressa satiglia da maulta da chaltschina fina, sumeglianta a chit.

Ils Romans avevan in sistem raffinà per staudar ils locals d'abitare. Tals stgauraments (ipocausts) sa chattavan surtut en chasas da gliued bainstanta u en bajetgs publics, sco per exempel en las termas.

Uffants romans che portan la tunica usitada. (Reliev da ca. 270–300 s.C.).

Las localitads interiuras dals Romans n'eran strusch decoradas, cunquai che las colurs ed ils maletgs dals palantschieus da mosaic e da las parais picturadas impressivavan en emprima lingia. Il mobigliar era limità a letgs da puzar, maisas pitschnas, stgaffas, truclas, sutgas plegablas e sutgas cun pusal. Textilias han ins duvrà per ils plimatschs e las matratschas che pulstravan il pedestal mirà dals sofas, sin ils quals ins giascheva tenor usit roman durant ils pasts. Da las mobiglias da lain è vegnidas mantegnidas en Svizra be las parts da material duvaiavel sco bronz ed ossa, ferradira, manetschs, pes e supports da maisa fatgs cun art.

Tar la decoraziun interiura tutgava er l'illuminaziun. Entant che la populaziun indigena sa cuntentava cun simplas stalizas da tieula, han ils Romans purtà ensemen cun l'iel d'ulivas er las emprimas lampas d'iel en il territori da la Svizra odierna. Els exemplars d'arschiglia èn decorads sin la vart sura dal corp radund splattitschà cun in reliev che po tanscher dal simpel ornament fin tar la scena elavurada cun figuras. Pli raras èn lampas da bronz e chasettas da glisch.

Co ch'i vegniva mess a maisa

Amforas ch'èn vegnidas tramessas en l'Europa Centrala a partir da l'entschatta da l'emprim tschientaner a.C. or da la Grezia e l'Italia, pli tard er or da la Spagna, testimonieschan la consumaziun da vin. En singuls cas èn vegnidas mantegnidas inscripziuns fatgs cun il penel ch'inditgeschan, sco las etichettas d'ozendi, la provegnientscha e la vegliadetgna dal vin. Autras amforas cuntenevan garum, ina pasta da pesch specificamain meridiunala che cundiva las tratgas e ch'era ina novitad per las provinzas ordaifer il territori mediterranean. La cuschina romana sa distingueva gia da lez temp tras ingredienzas sco ulivas, datlas e sosas che stevan sin maisa en pitschnas cuppas. Las ingredienzas da las sosas vegnivon smatgadas or en grondas stgadellas che eran dadens gruglias pervia d'ina surtratga da crapella. Là nua che nus chattain talas stgadellas da sgrattar e numerusas cuppas pitschnas savain nus che l'anterior proprietari mangiava tenor usits romans.

La vaschella da mintgadi dals Romans era d'arschiglia. Questa na vegn strusch destruida en la terra. Perquai è questa chamica sa mantegnida en grondas

quantitads e dat in'invista directa en il midament da la furma e da l'ornament.

Tar l'uschenunnada terra sigillata sa tracti da chamica d'alta qualitat che sa drizzava tenor exempels da metal cun urs d'irs e conturas marcantas. Tscherts tips da recipients èn plinavants ornads cun in reliev fatg cun l'agid da models. Las manufacturas per terra sigillata sa chattavan l'emprim en l'Italia. A l'entschatta da l'emprim tschientaner s.C. èn ellas sa spustadas en la Gallia dal Sid, pli tard en la Gallia Centrala ed Orientala. Las furmas eran l'emprim ritgas da detagls e midavan savens, en alura vegnidas simplifitgads adina dapli en fin a la stagnaziun dal svilup. Els maletgs da reliev temprivs eran marcads dal stil classicistic dal temp da l'imperatur Augustus. En ils ateliers da la Gallia Meridiunala è la decoraziun vegnida fatga tenor schemas ornamentals ed è ida a finir en il terz tschientaner en motivs cumbinads libramain. Pir en l'antica tardiva han ils ulers en la regiun da las Argonnas creà in nov stil ornamentale cun motifs che surtiran entiras surfatschas.

En l'antica era vaider ina materia che pretendeva adina capacitads artisanalas. Durant l'emprim tschientaner s.C. devi tecnicas raffinadas sco marmorisaziun, msters cun flurinas u cun strivlas. Spezialmain prezius èn ils magiels picturads cun colurs d'emagl traglichantas or dals lieux da produziun a la riva da la Siria, en Egipta ed en l'Italia. Els magiels antics tardivs ch'ins ha chattà en fossas da la Svizra Settentrionala ed en la Svizra Bassa èn fitg nobels. Els blers èn da vaider senza colur. Lur effect fascinànt han els d'engraziar a lur furma equilibrada ed als fins giesus da glisch produciads da las parais extremamain satiglias. Er las scenas figurativas sin buccals e cuppas, elavuradas en tecnicas da sgrattar e da mular, fan effects da glisch.

Tenor il rapport da Plinius mangiavan ils nobels Romans or da vaschella d'argient. Quai vegn confermà da las numerusas chattadas or da las citads sepulidas 79 s.C. sut la lava dal Vesuv. Quai ha conservà il material prezius. Uschiglio l'han ins per regla culà e fatg ordlonder novs utensils, sch'els vegls eran donnegiads u antiquads. – Sin il territori svizzer datti plinavants uschenunnadas chattadas da deposits. Quai èn stgagis che lur proprietari han zuppà en la terra per als protegger da laders e sblundregiaders e ch'els

n'han betg pli chavà or. Durant il temp politicamain ruassaivel tranter la nashientscha da Cristus ed il terz tschientaner n'era quai betg necessari en la regiun da la Svizra odierna. Perquai han ins strusch chattà recipients or da metals nobels da lezza perioda.

En il temp da las attatgas tras ils barbars dapi la mesadad dal terz tschientaner e durant il quart tschientaner èsi savens stà necessari da zuppar en la terra vaschella custaiava. In dals pli gronds stgagis da quest gener han ins chattà il 1961/62 en il castell da Kaiseraugst (Argovia). Sper muaidas e barras d'argient han ins scuvert quai in service d'argient, sco ch'el era accesibel be a la classa superiura la pli ritga dal quart tschientaner s.C.

Recipients da bronz èn vegnids mantegnids en pli grond dumber, perquai ch'els vegnivon duvrads pli savens che vaschella d'argient. En las restanzas da bains ruralas sa chattan adina puspè fragments da chaldaras, cassarolas, chantas, tagliers e sadellas da bronz. Perquai ch'ins mangiava oravant tut cun ils mauns – i na deva naginas furtgettas, be cuntels e tschaduns – duvrav'ins sper la maisa ina chanta d'aua ed ina stgadella per lavar ils mauns. Quai era in'ocasiun per mussar il status da la chasa, duvrond material prezius u elavuraziuns artisticas. Tals exemplars da parada devi oravant tut en ils centers, per exempel ad Avenches, la chapitala dals Helvets, nua ch'ins ha er chattà ina magnifica buttiglia pitschna cun scenas da Dionis.

Vestgadira romana

La moda da viver dals Romans è daventada l'exempel per ils pievels conquistads era en quai che pertutga la vestgadira. Oravant tut las classes superiuras l'han imitad. Era il costum dals pievels celtics indigens era dentant anc derasà durant il temp dals Romans, tut tenor la regiun e la posiziun sociala en ina furma pli u main romanisada. L'inconstanza da las tailas sco er la mancanza da funtaunas da maletgs e scrittiras cumplitgeschan dentant las teorias liantas per il territori da la Svizra romana. Almain pon las parts da metal che n'èn betg vegnidas destruidas renviar indirectamain a la vestgadira.

Ils Romans purtavon ina tunica cun tschinta – in vestg suten cusì en furma da chamischa – e drappavan suravi la toga, ina taila da launa alva, ca. 5 meters lunga e ca. 2 meters lada cun in tagl oval d'ina vart. In ur da purpur distingueva ils funcziunaris ed ils spirituals. Sco ulterior segn da dignitad tutgava tar quest costum il calceus, in chalzer fatg cun bleras tschintas. A chasa bastavan las soleas, las sandalas. – La dunna romana purtava er ina tunica e suravi in mantè ch'era er be cusì e mess suravi in moda lucca. En la moda da metter la tschinta enturn la tunica sa mussavan las differenzas da schlatta e da classa. Da la chapitala, Roma, enconusch'ins ulteriurs vestgids e schizunt modas. Da quellas savav'ins er en las provinzas, i n'è dentant betg segir ch'ellas eran derasadas en la vita da mintgadi al nord da las Alps. Empè da la toga malpratica han ins, sco ch'i para, preferì in mantè larg cun capuz, il tradiuzional cucullus gallic ch'era apprezzà er en l'Italia sut il num paenula. Il material puramain organic da las tailas n'è strusch mantegnì sin l'intschess da la Svizra.

Betg mintgin aveva il dretg da purtar in tal costum. Las leschas romanas davart la vestgadira fixavan las strivlas decorativas e las colurs tenor classa ed uffizi. Il damast da saida custaiavel deriva probablamain d'ina da las citads d'industria da l'orient roman, eventualmain da la Siria. Mastergnants ambulants han dentant rendì enconuschent ils tessids da saida er en auters lieux. I n'è betg segir, sch'els rests da damasts da saida duvrads sco recipients da reliquias en ils stgagis da baselgia da Cuir, Sion e Saint-Maurice derivan da vestgids ch'èn vegnids purtads qua u sch'els èn vegnids en il pajais ensemen cun las reliquias. Els èn vegnids duvrads cun segirtad a las curts imperialas da Constantinopol, Roma e Trier.

Il cliniez n'era dal temp da l'antica betg be in ornament, mabain el aveva er adina il senn apotropaic da protegger da tut il mal. Perquai ves'ins savens eglis, figurats d'animals u grimassas (ghignas) sin las fiblas e sin auters objects da bischutaria. Lur furmas multifaras sa concentreschan sin dus tips da basa: Fiblas cun spazi grond tranter la guglia ed il giuf serravan il mantè u il vestg suren, fiblas cun spazi stretg la vestgadira satiglia. Tar quest'ultima dominescha cleramain il caracter ornamentale cun emagl en differentas colurs u argient nair sin bronz. Las uschenunnadas «fiblas da chau-tschaugula» eran ensainas da rang da funcziunaris e militars romans. Il grond dumber e la varietad da las fiblas chattadas lascha supponer ch'ina part d'ellas deriva or da lavuratori indigens.

La distribuiziun dal cliniez sin las schlattas na sa differenziescha betg blier da l'usit d'ozendi. Sco oz s'ornavan er da lez temp en emprima lingia las dunnas, be ils anels vegnivon purtads er dals umens. Els umens avevan gugent in anè cun in sigil or d'in crap taglià (gemma) u da pasta da vaider pli favuravla. Spezialmain apreciads eran ils anels cun il purtret da l'imperatur. Las Romanas tegnevan ensemen lur frisuras cumplitgadas cun guglias fatgas cun art ch'èran savens entagliadas or d'ossa. In bel sortiment han ins per exempel chattà sin il chaste da Pfyn. Quatter da las pli bellas e preziusas chadainas che nus enconuschain, sis penderliezs ed in bratschlet èn vegnids conservads en las miraglias romanas a Lunnern en il chantun Turitg. Per il gust cultivà da l'emprima mesadad dal terz tschientaner s.C. èn significativas las lavurs trafuradas. La dunna da la Gallia han surpiglià la moda mediterranea da las ringtas d'ureglia pir dal temp roman tardiv. Ringts per il bratsch e bratschlets purtavon ellas savens in dus exemplars, uschia er ils dus ringts en furma da serp d'aur pur ch'ins ha chattà l'onn 1868 a Turitg, ensemen cun set anels. L'aspect dal cliniez antic ch'ha da protegger dal mal sa mussa en moda fitg clera: dal temp medievale attribuiv'ins forzas magicas a las serps.

L'ornament dals schuldads eran lur armas e l'armadira. Perquai che mintga legiunari roman stueva sez pajar sias armas e perquai ch'ina unifurma en il senn modern n'era betg prescritta, sa mussava qua la pussaivladad d'ina elavuraziun individuala. Sco tecnicas d'embellir las spadas, ils stilets e lur recipients, las chapellinas, ils cuirass, las stgainas per protegger la bratscha e las chommas, ils scuts e las tschintas vegnivon duvradas gravuras, intarsias da metal da colurs da cuntrast, reliefs punzads e chaus ornamentals. La pli gronda collecziun d'armas e parts d'armadira sin il territori svizzer deriva dal champ da legiun da Vindonissa sper Brugg en il chantun Argovia, nua che pliras legiuns èn sa substituadas en il decurs da l'emprim tschientaner s.C.

Lampas d'iel d'el prim tschientaner s.C.

Visualisaziun da l'ipocaust, il stgaurament dal palantschieu e da las parais.

La preschentaiziun:
Dossier «La Svizra durant il temp roman».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=2077
www.chatta.ch